

Strand 2: The Decorative Programmes of Buildings (Homes, Hospitals, Factories, Institutions, etc.)

Els palaus medievals dels germans Isidra i Alexandre Pons i Serra¹

Núria Gil Farré
Gracmon
Corpus Vitrearum Catalunya

Resum

El 1891, els germans Isidra i Alexandre Ma Pons i Serra es van fer construir per l'arquitecte Enric Sagnier, dues cases adjacents a l'inici del passeig de Gràcia, d'estil neogòtic i de caràcter monumental amb uns interiors luxosament decorats, seguint el mateix estil, com a símbol del poder econòmic i social de la família. En aquest text s'ha intentat reconstruir l'esplendorosa decoració interior original dels dos palaus, així com dilucidar els artífexs participants.

Paraules clau: Pons Serra, Enric Sagnier, vitrall, Rigalt, Alexandre de Riquer, mobiliari, ceràmica

Abstract

In 1891, the brothers Isidra and Alexandre Ma Pons i Serra had two houses built by the architect Enric Sagnier, adjacent to the beginning of passeig de Gràcia, in a neo-Gothic style and of a monumental nature with luxuriously decorated interiors, following the same style, as a symbol of the economic and social power of the family. In this text we

¹ En els diferents textos que parlen d'aquestes dues cases normalment s'anomenen com a cases Pascual i Pons o Pons i Pascual. En aquest estudi he optat per citar-les com a cases d'Isidra Pons i Alexandre M. Pons o cases Pons, ja que crec que és la forma més correcta, doncs els dos germans n'eren els propietaris. El terme Pascual ve donat per què Sebastià Pascual era el marit d'Isidra Pons i com era costum en aquella època els marits signaven els documents oficials en representació de la seva esposa.

have tried to reconstruct the splendid original interior decoration of the two palaces, as well as to elucidate the craftsmen involved.

Keywords: Pons Serra, Enric Sagnier, stained glass, Rigalt, Alexandre de Riquer, furniture, tiles

A la ciutat de Barcelona, des de finals del segle XIX, hi ha un progressiu desplaçament de la burgesia des dels barris antics al nou eixample en plena construcció, traslladant el centre social i econòmic de la ciutat. La construcció de les cases Pons en aquesta àrea de Barcelona marca un punt d'inflexió en la transformació de la ciutat, dona un aspecte més de centre de la nova ciutat a la plaça de Catalunya. Així mateix, ajudarà al desenvolupament del passeig de Gràcia com a punt neuràlgic de la ciutat i eix central de l'eixample, on progressivament s'aniran substituint les cases residencials aïllades amb jardí per edificis de pisos.

Les cases Pons són uns edificis d'estil neogòtic i d'aspecte monumental, efecte magnificat per les torres que coronen les cantonades. Es tracta de dos blocs d'habitatges independents entre si per a dos membres de la mateixa família, els germans Alexandre i Isidra Pons i Serra, però que segueixen una imatge exterior única. Ocupen la primera illa de cases del passeig de Gràcia beneficiant-se dels xamfrans del carrer de Casp i de ronda de Sant Pere, i tenen una visió privilegiada de la plaça Catalunya. Els germans Pons es fan construir les seves residències en un dels espais més selectes de la nova ciutat i en el carrer de més prestigi, tot un símbol d'ostentació econòmica i poder social. Cada casa tenia la seva entrada independent, la d'Alexandre Pons pel passeig de Gràcia i la de la seva germana, la principal pel xamfrà amb el carrer de Casp i la de veïns pel passeig de Gràcia.

La família Pons i Serra

Els germans Alexandre i Isidra Pons i Serra, formaven part d'una de les famílies benestants més importants de la Barcelona a cavall entre els segles XIX i XX. Els seus pares eren Isidor Pons Roura i Maria de los Dolores Serra i Chopitea.

Isidor Pons Roura va ser president de la Junta d'Obres del Port de Barcelona, va participar en els consells d'administració de nombroses empreses com la Companyia de Tabacs de Filipines i el Banc Hispano Colonial. Per la seva banda, Dolors Serra era filla de Dorotea de Chopitea i de Josep Maria Serra Muñoz, navilier, qui va fer la seva fortuna com empresari metal·lúrgic, i va ser un dels socis fundadors del Banc de Barcelona, juntament amb Manuel Girona i Josep Rafael Plandolit,

Dorotea de Chopitea, àvia materna dels germans Pons i Serra, era una dama caritativa nascuda, com el seu marit, a Santiago de Xile, i filla d'un comerciant basc natural de Lekeitio. Quan ella era molt petita la família es va traslladar a viure a Barcelona. A setze anys es va casar amb l'industrial Josep Maria Serra, amb qui va tenir sis filles. Dorotea de Chopitea va ser una dona molt activa socialment, de grans conviccions religioses que va dedicar bona part de la seva fortuna familiar al mecenatge de diverses fundacions i ordes religiosos. En un primer moment va estar molt lligada a l'esperit ignasià patrocinant principalment escoles, centres de salut i guarderies infantils per als fills de les dones treballadores. Després de la mort del seu marit, va reprendre encara amb més força la seva activitat. Va conèixer a Juan Bosco i li va proposar la fundació de la seva obra educativa a Barcelona. Molts d'aquests edificis promoguts per Dorotea de Chopitea van ser construïts per l'arquitecte Enric Sagnier i Villavecchia.

El matrimoni Pons Serra va tenir dos fills, Alexandre i Isidra, protagonistes d'aquest article. Alexandre M. Pons Serra (1860-1907) va ser advocat, industrial tèxtil i financer, vicecònsol de la República de Xile, d'on provenia la seva família. També va ser regidor i tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona. Va participar en diverses empreses com la Companyia d'Assegurances *La Catalana, Cia. Transatlàntica*, Banc Hispànic Colonial, Tabacs de Filipines, i va ser president de la Junta d'Obres del Port. Càrrecs, molts dels quals, ja havia ocupat el seu pare. Va ser director de la *Sociedad de Seguros Mutuos, contra incendios* i diputat a les Corts pel terme de Castellterçol. De pensament catòlic va formar part de la *Junta Diocesana de Defensa dels Interessos Catòlics*, així mateix fundà i presidí el *Comitè de Defensa Social* (1903) i va ser soci protector del Centre Moral i

Instructiu de Gràcia. Era propietari de grans terrenys a l'Eixample així com de sòl rústic.² Va heretar un gran patrimoni de procedència indiana. El 1905 és nomenat Individu de la Junta tècnica del Museu de Belles Arts.³ Va tenir una estreta relació amb Enric Sagnier, ja que tots dos van ser membres fundadors del Cercle Artístic de Sant Lluc de Barcelona. El 1884, es va casar amb María Bofill i Descompte, amb qui va tenir deu fills.

La seva germana Isidra Pons Serra (1858-1932) era Dama Noble de l'Ordre de María Luisa, Marquesa de Villota (títol pontifici) i presidia la junta per a la repressió del tràfic de blanques. Es va casar el 23 de setembre de 1877 amb Sebastià Pascual de Bofarull (1851-1913), advocat, polític monàrquic i promotor de la *Sociedad Colombófila Española*, amb qui va tenir dos fills: Carmelita i Ignacio Pascual Pons

Les cases Pons i Serra

Segons la documentació conservada al registre de la propietat, els terrenys corresponents al passeig de Gràcia número 2 i 4 (en aquell moment amb la numeració 22 i 24) eren originàriament propietat del banc francoalemany *A. Ruffer & Sons*⁴, amb seu a Londres.

El seu apoderat, el senyor D. Luis Martí i Gelabert, amb escriptura a la ciutat de Londres a 9 de març de 1887 davant del notari Don Douglas John i Newton vent el terreny a la senyora Isidra Pons y Serra per un preu de 233.852'50 pessetes. Isidra Pons adquireix els terrenys que fan xamfrà entre el passeig de Gràcia -número 4- i el carrer de Casp. Per la seva part Alexandre M Pons també va comprar a l'empresa *A. Ruffer & Sons* el terreny corresponent al passeig de Gràcia número 2, pagant 589.225 pessetes. Tots dos terrenys són liquidats amb un taló del Banc de Barcelona lliurat pel pare d'Alexandre M i Isidra, el senyor Isidro Pons, en nom de la seva muller Dolors Serra, qui regala els terrenys als seus fills.

² CAÑELLES, Celia, TORAN BELVER, Rosa (2013). *Els governs de la ciutat de Barcelona (1875-1930): Eleccions, partits i regidors*. Diccionari Biogràfic. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

³ *La Vanguardia* 28 d'octubre de 1905 p. 2

⁴ Va ser fundat per Joseph Ruffer el 1872 a Lyon, posteriorment va obrir també delegació a Londres

Isidra Pons inverteixen en la construcció de la casa 525.000 pessetes, escripturant-la un cop finalitzada, el 2 de juliol de 1890, davant el notari Miquel Martí i Berja. A la seva mort l'edifici l'heretà el seu fill Ignacio Pascual i Pons.⁵

Per la seva part, Alexandre Pons inverteix en la construcció 530.000 pessetes. La casa va ser inscrita al registre de la propietat el 9 de setembre de 1892, dos anys més tard que la de la seva germana, també pel notari Miquel Martí y Berja. A la seva mort hereten la casa els seus fills en parts iguals.

Es va confiar el projecte de totes dues cases a Enric Sagnier i Villavecchia (1858-1931) marquès de Sagnier, un dels arquitectes més importants del seu temps, autor molt prolífic amb una obra molt extensa i diversa.⁶ Sagnier va obtenir el títol d'arquitecte el 22 de març de 1882 a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. Va ser durant anys l'arquitecte del Monestir de Montserrat i arquitecte diocesà del bisbat de Barcelona. Membre fundador del *Cercle Artístic de sant Lluc*. Sagnier va tenir un fort vincle amb l'*Associació d'Arquitectes de Catalunya*. Les seves construccions són eclèctiques, amb una primera època on predominen els estils medievals que després van evolucionar cap a línies més clàssiques. Com en la resta d'arquitectes contemporanis, en les seves obres, els treballs dels artífexs dedicats a les arts decoratives tenen un pes molt rellevant.

Com ja s'ha comentat anteriorment, la família Serra, especialment Dorotea de Chopitea i Alexandre Pons i Serra, tenien un vincle personal i professional amb l'arquitecte Sagnier, Cal dir que Enric Sagnier va treballar en diverses ocasions per a la família, va ampliar la *Quinta Sant Isidro*, casa que els Serra tenien a Sarrià (c.1890), va construir la *Torre de Santa Margarita*, casa d'estiueig del matrimoni Pascual i Serra a Calldetenes -Vic- (c. 1895), i va projectar el panteó per a Isidor Pons al cementiri del Poblenou (1887-1889).

⁵ Registre de la propietat núm. 1. passeig de Gràcia 4. (701a 559 16 5º) tomo. Finca: 379. Pp. 20-21

⁶ Sagnier arquitecte : Barcelona 1858-1931. Barcelona: Antonio Sagnier cop. 2007. BARJAU, Santi. "Enric Sagnier i Villavecchia i la "Barcelona real". Congrès d'Història del Pla de Barcelona 2n 1985 Barcelona Historia urbana del Pla de Barcelona actes del II Congrès d'Història del Pla de Barcelona celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 6 i 7 de desembre de 1985 [Barcelona]: Ajuntament de Barcelona, 1989-1990 -3 vol. 2, p. 387-393;

La construcció dels palaus

Com la majoria de les cases de l'eixample, aquests edificis són plurifamiliars, amb baixos destinats a botigues, magatzems i jardí. El pis principal era exclusiu per als propietaris amb l'escala d'honor independent a la de veïns que donava accés als tres pisos superiors destinat a habitatges de lloguer. En els baixos també hi havia l'entrada pels carruatges. De la disposició interior en tenim constància gràcies a unes informacions publicades a l'època a *l'Arquitectura Moderna de Barcelona*.⁷

Si ens mirem en detall les plantes dels edificis presentades a l'Ajuntament de Barcelona, veurem que encara que exteriorment segueixen un criteri unificat, no és així pel que fa a la part interior, ja que presenten dues distribucions totalment diferents. Fent la comparativa, el pis de l'Alexandre M. Pons sembla més gran i amb més diversitat d'espais. En el semisoterrani hi havia ubicats els diferents serveis necessaris per al bon funcionament de la casa: quadres, safarejos, planxador, cuina, costurer, rebost i magatzems. En la planta baixa hi havia l'oratori i diversos salons i dormitoris com el del cotxer i un menjador, i en el primer pis els salons, la sala de billar, el menjador, el saló de te i diversos dormitoris. Totes aquestes cambres estaven articulades al voltant de la gran obertura que dona al vestíbul d'entrada a l'edifici.

Pel que fa a la casa del matrimoni Pascual i Pons la planta baixa estava destinada a botigues, la cotxera i la quadra. Hi havia també la cuina i el rebost, i en el primer pis hi trobem l'oratori, el menjador, la sala de música, diversos salons, dormitoris i el despatx.

Pel que respecta als materials constructius, cal dir que la planta baixa, torres, finestres i altres obertures així com el pati, l'escala principal i les baranes dels balcons són fetes amb pedra de Montjuïc i la resta de l'obra és de maó estucat imitant carreus. El constructor va ser Jaume Valls i la talla en pedra va anar a càrrec de Francisco Pastor.

Altres artífexs que van col·laborar en el projecte van ser els tallers d'Emilio Farrés i José Lagarriga que van ser els encarregats de la serralleria de forja i repujada, els treballs de

⁷ Es conserven breus descripcions dels interiors a la publicació. ROGENT PADROSA, Francesc, DOMÈNECH I MONTANER, Lluís (1897).. *Arquitectura Moderna de Barcelona*. Barcelona: Ed. Parera.

fusteria van anar a càrrec de Magí Vilardell i Josep Recasens i la pintura decorativa per Miguel Herrán.

Aquestes cases, amb el pas dels anys han sofert diverses transformacions arquitectòniques, algunes més traumàtiques que d'altres. Aquests canvis estan recollits en diversos expedients conservats a l'Arxiu Contemporani de Barcelona. La primera modificació significativa de la casa del passeig de Gràcia número 2 és la que li encarreguen el 1942 a l'arquitecte Luis Bonet Garí per transformar els espais d'habitatge en oficines de *La Catalana SA de Seguros*. Al cap de pocs anys, el 1955, es va fer un nou projecte de reforma i ampliació de la mateixa casa per part de la propietat per aixecar-hi dues plantes amb àtics.

No obstant això, la modificació més traumàtica la va patir en la intervenció de l'any 1962, de la mà de l'arquitecte Agustí Borrell, que sortosament no es va portar totalment a terme. Malgrat això, la casa del passeig de Gràcia número 4 va sofrir greus mutilacions. Va perdre la barbacana construïda per Sagnier, la torre amb pinacle de la cantonada i les finestres d'estil gòtic de la darrera planta. També va desaparèixer la major part de la decoració interior, salvaguardant-se les xemeneies monumentals, els paviments, part de fusteria, i enteixinats.

Segons la memòria presentada per l'arquitecte Agustí Borrell, estava previst fer una remunta de dues plantes senceres, així com unificar tant l'interior com l'exterior en un sol edifici, i edificar la part sense construir del carrer de Casp, mantenint el mateix estil "*dado que es imposible derribarlo totalmente*". Per això va proposar mantenir la torre de la ronda de Sant Pere, però enderrocar, com es va fer, la del carrer de Casp per donar unitat al conjunt, també es van modificar les finestres i en la part interior, es van treure els ascensors ja existents ampliant-se a set, es van enderrocar els murs de les plantes antigues per aconseguir espais diàfans, es van posar grans finestrals d'estructura metàl·lica en la façana i en el pati interior, i es va moure de lloc l'entrada principal del carrer de Casp.

L'any 1979 la propietat va encarregar un estudi per ampliar l'edifici, arreglar els accessos i restaurar la façana. En aquest informe es recomana entre altres coses que el pis principal sigui objecte d'un projecte posterior per adaptar-lo a un ús més representatiu que

permetés salvar i valorar els elements que persistien de les antigues residències. Que la façana havia de recuperar el detall i el caràcter compositiu i estilístic que tenia, refent la torre de la cantonada desapareguda, el manteniment i rehabilitació de la barbacana i la continuació de la sèrie de finestres neogòtiques principalment en la casa número 4, que havien desaparegut en l'anterior reforma, netejar i restaurar tots els elements de la façana i de la coberta, això incloïa refer alguns dels elements que havien desaparegut.

Així l'any 1984, les cases va ser objecte d'una profunda remodelació a càrrec del despatx d'arquitectes Bohigas-Mackay i Espinet-Ubach. Aquests van fer algunes millores però van tenir principalment un gran respecte pels elements originals que van ser restaurats i rehabilitats.

La decoració interior

L'ornamentació, pensada per embellir aquests dos interiors anava en consonància amb l'estil neogòtic de l'arquitectura. De la decoració interior de la casa d'Isidra Pons i Sebastià Pascual, en tenim molt poca informació, únicament coneixem com era gràcies a algunes imatges publicades a l'*Arquitectura Moderna de Barcelona* de Francesc Rogent, i per algunes fotografies facilitades pels seus descendents.⁸ Pel que fa a la casa d'Alexandre M. Pons, sol s'ha trobat la reproducció d'una imatge del fanal que decora l'arrencament de l'escala d'honor, però afortunadament s'han preservat més elements decoratius que de la casa d'Isidra Pons.

En les làmines publicades per Francesc Rogent també hi ha la descripció de com era la casa d'Isidra Pons i Sebastià Pascual:

Por la puerta se accede á un anchuroso vestíbulo seguido de un patio, en los que halla emplazada la escalera del piso principal. Es aspecto de este vestíbulo insipirado en los buenos modelos de su genero, no puede ser más simpático y atractivo, sin dejar de ser severo.

En les fotografies que acompanyen aquest text es veu una gran escalinata d'honor feta de pedra amb decoració de claustra. L'inici dels passamans de l'escala van decorats amb motius petris d'animals. Així mateix, el flanquegen dos fanals de tres braços executats en forja treballada i vidres emplomats. El sostre és un enteixinat amb cassetons motllurats.

⁸ Agraeixo als descendents de Pascual i Pons el que m'hagin facilitat aquestes imatges

De totes les sales que conformaven el pis principal l'escrit ressalta la decoració del vestíbul: *“formado por un espacio triangular artísticamente decorado con armaduras, panoplias y característicos muebles, entre los que descuella un bellissimo candelabro de hierro forjado y repujado.”*

També es descriu el menjador: *“en el que el arquitecto ha prodigado las mejores galas de su ingenio. Es, sin duda alguna, la pieza principal de la casa, así por la riqueza, como por la fidelidad con que se ajustan al tipo general de la construcción todos sus accesorios.”* *“La grande y suntuosa chimenea en cuyo hogar podria arder cómodamente un enorme tronco; el magnífico bouffet, preciosa obra de talla de origen alemán; los entallados sitiales ricamente tapizados; la hermosa lámpara de bronce dorado, de exelente dibujo, los cuadros policromados representando escenas de caza adornan los espacios superiores de las paredes, el rico pavimento de madera, los altos arrimaderos; el característico artesonado; los espaciosos ventanales por entre cuyas vidrieras, compuestas con brillantes imagería, penetra una luz difusa y entonada, todo renueva en el ánimo la suntuosidad de las viviendas medievales...”*

En una de les fotografies que acompanyen el text apareix la llar de foc monumental, que ornamentava un angle del menjador. Aquesta llar de foc, d'autor desconegut, va ser traslladada i ara es conserva en un espai de la casa d'Alexandre Pons. És una peça de grans dimensions d'estil neogòtic de fusta de noguera tallada, ornamentada amb formes figuratives escultòriques. El frontal de la part superior és una peça tallada en baix i mig relleu que representa un batalla de cavalleria d'època medieval. És una escena d'un gran moviment, emmarcada per un arc flamíger. A banda i banda, sota un dosser, hi ha representades dues figures escultòriques de fusta abillades també a l'estil medieval, amb mitges i gipó. La part superior de la campana està acabada amb decoració de florons i pinacles. En la part de la boca de la llar de foc, on el tallafoç metàl·lic, hi ha les inicials SP en relleu i entrelaçades, que fan referència al propietari Sebastià Pasqual.

També s'ha preservat la llar de foc de l'antiga sala de música, talment de fusta de noguer, en aquest cas d'estil neorenaixentista, Flanquejant la boca de la llar de foc, dos Hermes sostenen la campana. En el frontal d'aquesta, en talla, hi trobem representat l'emblema del rei Francesc I de França (1515-1547), amb la representació d'una salamandra coronada i envoltada de flames. Emblema que, acostuma a anar acompanyat de la

llegenda “nutrisco et extinguo”, encara que aquest no és el cas. De nou en el tallafoc hi ha les inicials entrelaçades de Sebastià Pasqual.

El mobiliari

Podem parlar del mobiliari del menjador de la casa d'Isidra Pons, ja que surt reproduït a la publicació de *l'Arquitectura Moderna de Barcelona*, però també perquè s'ha pogut localitzar i estudiar presencialment.(FIG.1) Aquest mobiliari segueix l'estil neogòtic que imperava a la decoració interior i exterior de la casa. Està format per diversos bufets i trinxants, uns monumentals i altres de menor mesura, ricament tallats amb elements decoratius que ens remetent a l'arquitectura gòtica complementada amb figures de talla de fusta. La taula de menjador es extensible i complementen el conjunt un seguit de cadires i cadires de braços d'alts respatlles calats amb motius de traceries i folrats amb vellut per la part posterior. Aquests mobles, segons les explicacions de la publicació *l'Arquitectura Moderna de Barcelona*, estaven fets a Alemanya, podria ser que fos provinent d'aquest país, ja que la fusta és la noguera, molt emprada als països nòrdics i el treball de la talla també ens ho podria fer pensar. De tota manera, cal dir que a Catalunya existien moblistes que feien peces seguin els models estrangers i els estils nòrdics eren molt del gust de l'època.⁹

Les parets anaven folrades amb arrimadors de fusta també amb sanefa treballada i parquetaria al terra i els muntants de les portes del menjador eren de fusta rematats en arcs apuntats amb decoració de fronda. En la part superior de la paret per sobre de l'arrimador a les imatges reproduïdes en aquesta publicació, s'hi aprecien dos quadres un amb una figura masculina i l'altra femenina, vestits d'època, amb una mà alçada on reposava un falcó, pintures que feien referència la cacera. Aquestes obres anaven emmarcades per amplis bastidors de fusta coronats amb una cresteria de motius florals, segons el text de la publicació de *l'Arquitectura Moderna de Barcelona* eren obra de l'artista Alexandre de Riquer, qui de la mateixa manera que Enric Sagnier i Alexandre Pons va ser soci del Cercle Artístic de Sant Lluc. Els sostres com els del vestíbul de

⁹ Part del mobiliari encara es conserva en mans privades.

l'entrada principal, estaven acabats amb un enteixinat de cassetons motllurats, hi i penjava una llum circular de bronze decorat. La llum exterior era tamisada per uns vitralls artístics.

Pel que respecta a la casa del passeig de Gràcia número 2, propietat d'Alexandre Pons hi ha una breu descripció a l'*Arquitectura Moderna de Barcelona*. Segons ens explica aquesta publicació els artistes i artesans que hi van participar van ser els mateixos que a la casa de la seva germana. Destaca el menjador per la seva riquesa decorativa i el mobiliari que diu que també prové d'Alemanya.

La xemeneia, feta de pedra, ferro i noguera era d'estil similar al bufet i trinxant, també treballats amb talla. Dels murs i penjaven tapissos pintats per Alexandre de Riquer. Segons l'explicació del que fa la descripció de la casa, diu que en la resta dels espais no s'havia seguit cap estil determinat, però es mantenia el luxe, especialment en el saló de recepcions.

En aquesta casa encara es conserva part del paviment del passadís del pis principal que envolta la galeria que dona al vestíbul de l'edifici, fet per dues sanefes de mosaic romà amb motius florals quadrilòbuls i la resta amb terratzo. També es conserva la fusteria de les portes de les sales que donen a aquest espai central, rematades amb arcs apuntats amb fronda i ferramenta ricament treballada.

En dues de les sales, es conserven dues llars de foc, d'estils molt diferent del neogòtic imperant. Una d'elles es troba recoberta de rajoles ceràmiques de fons blau i la figuració en daurat on s'alternen imatges de lleons rampants i dracs. Aquestes rajoles provenien de l'empresa belga de ceràmica, Boch Frères Céramis de La Louvière.¹⁰ L'altra és de marbre i d'estil neoclàssic on destaca el mirall encastat al mur que hi ha en la part superior on en cada un dels angles, hi ha una figura al·legòrica femenina vestida a la manera clàssica. En aquesta mateixa sala es conserven uns frisos de tela pintada, que reproduïen dos corns de l'abundància encarats i al centre un tondo amb un rostre femení pintat com una grisalla. Aquests dos salons, pel que queda de la decoració segurament devien anar moblats i decorats seguint els estils dels lluisos també molt en boga en aquells anys.

¹⁰ Agraïxo a Vicente de la Fuente la informació facilitada en referència a aquestes rajoles.

Els vitralls

Malauradament no s'han conservat els vitralls de la casa del passeig de Gràcia número 4, tot i que en tenim constància que n'hi havia per una fotografia conservada per la família, i per la breu referència que apareix a la publicació *l'Arquitectura Moderna de Barcelona*. En aquesta publicació quan parla del menjador ho descriu així:

“Los espaciosos ventanales por entre cuyas vidrieras compuestas con brillantes imaginería, penetra una luz difusa y entonada..”

”Contiguo á ese salon [el menjador], ya de sí espacioso, hay otro que, conviniendo, puede ser agregado á aquél corriendo las vidrieras que los separan con lo que se convierte en una vasta sala de música”

Els descendents tenen el record d'uns vitralls amb representacions del Quixot, que segurament deuen ser els que surten reproduïts en una fotografia conservada per la família Pons, on es veu el que era l'antiga sala de música. En aquesta veiem representades diverses figures masculines i sembla que la darrera és una representació femenina. Aquestes obertures donaven al jardí del qual rebien llum natural. En la fotografia també es pot apreciar la llar de foc monumental encara conservada.

Pel que es pot apreciar a la fotografia aquests vitralls figuratius tècnicament encara segueixen els models historicistes, on predomina la pintura sobre vidre. Segons l'article de *l'Arquitectura Moderna de Barcelona*, tant aquests vitralls com els de la casa d'Alexandre M. Pons van ser executats per Agustí Rigalt. Després de la recerca portada a terme es pot demostrar que el vitraller responsable dels vitralls de la casa del passeig de Gràcia número 2 i segurament també dels del número 4 és el vitraller Antoni Rigalt i Blanch del que parlarem extensament més endavant.

Els vitralls de la casa d'Alexandre M. Pons

Entre la rica decoració que es conserva de la casa d'Alexandre M. Pons hi destaquen la col·lecció de vidrieres amb figures medievals que ornamenten el vestíbul, l'antic menjador de la casa i la lluern de l'escala d'honor.

En primer lloc, trobem les que cobreixen les diverses finestres del vestíbul d'accés i els finestrals del pis principal que donen a la ronda de Sant Pere. Aquests vitralls figuratius comparteixen tècnica i estètica. El fons està format per una retícula de plom on es combinen els vidres transparents i llisos amb uns altres de color verd, groc i taronja en forma de diamant decorant les interseccions dels ploms. En el centre hi ha figures femenines i masculines -cortesans, cortesanes, guerrers, cavallers...-, abillades a l'estil medieval i renaixentista, sostingudes sobre grans fulles. L'altre vitrall, que també es troba ubicat al vestíbul de l'habitatge, és una composició pictòrica sobre vidre on se'ns mostra una escena cortesana. Representa una estança d'un rei, donant audiència. Tècnicament hi trobem un gran predomini de la pintura sobre vidre (grisalles, esmalts i grocs d'argent) tant en les figures exemptes com en la composició escènica

En el primer pis també hi trobem un vitrall amb motius geomètrics que cobreix el finestral que dona a ronda sant Pere, que originalment embellia i donava llum a l'antiga sala del billar. També hi ha una magnífica lluern a que dona llum a l'escala d'honor. Són un total de vint vitralls d'alta qualitat estètica, a més dels fanals que il·luminen l'entrada que també van ornamentats amb vitralls.

L'autor dels vitralls: Antoni Rigalt i Blanch

Aquests vitralls surten referenciats en diverses publicacions tant en llibres especialitzats en vidrieres com en escrits que parlen de les cases Pons. L'autoria d'aquests ja havia estat atribuïda en alguns textos al taller dirigit per Antoni Rigalt o al seu cosí Agustí Rigalt amb la col·laboració del vitraller alsacià establert a Barcelona Luis Dietrich.

Després d'aquesta recerca i amb els resultats que se'n desprenen es pot afirmar amb total seguretat que aquests vitralls van ser fets pel taller d'Antoni Rigalt i Blanch. El taller de vitralls capdavanter del Modernisme català. Hi trobem models molt similars als emprats en els vitralls de la casa d'Alexandre M. Pons, en el castell de Castelldefels, palau que es va fer construir el banquer Manuel Girona el 1897, i que també van ser executats per Antoni Rigalt. A més s'ha localitzat en el fons Rigalt i Granell del Museu del Disseny de Barcelona el projecte per a la lluern a de l'escala d'honor ¹¹ i un parell de projectes molt similars en estil i iconografia als del vestíbul.

¹¹ El projecte es troba al Museu del Disseny de Barcelona. Fons Rigalt i Granell, referència: RIG-U0847

El taller Rigalt

Entre els diferents tallers de vitrallers que van sorgint a Catalunya a finals del segle XIX i principis del XX un dels principals que cal ressaltar és el taller Rigalt, Granell & Cia per la magnitud de la seva obra i per la gran qualitat tècnica de les seves peces. Gràcies a la direcció artística del vitraller Antoni Rigalt i Blanch el taller es pot equiparar amb els grans tallers de vitralls que estaven vigents en aquell moment tant a França, Anglaterra com a Alemanya.¹²

Els principals socis d'aquest taller van ser Antoni Rigalt i Blanch (1850-1914), Jeroni Francesc de Paula Granell i Manresa (1868- 1931) i Josep Bartomeu Baró.

Antoni Rigalt era l'artista-artesà de l'empresa. Format a llotja com a dibuixant, professionalment ja havia treballat amb obres importants abans d'associar-se amb Granell i Bartomeu. De fet, ell ja era col·laborador habitual en les obres de l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner. Per la seva part, Jeroni F. Granell i Manresa era arquitecte i compaginava la seva carrera amb l'empresa de vitralls de la que en un principi n'era solament soci inversor, però a la que a poc a poc es va anar vinculant més, fins que el 1914, arran de la mort d'en Rigalt en Jeroni F. Granell es farà càrrec de l'empresa abandonant fins i tot la seva feina com a arquitecte. A la mort d'Antoni Rigalt, el seu fill Lluís, es farà càrrec de la direcció artística del taller fins al 1922 quan abandona la societat creant el seu propi negoci. El tercer soci, Josep Bartomeu, és el més desconegut de tots tres, cunyat d'en Granell, tenia un paper dins de la societat com a inversor i durant una temporada va tenir un negoci de venda al detall de vidre, vinculat al taller Granell, situat al carrer Hospital de Barcelona-

Aquesta empresa fou una de les impulsores en la creació de noves vidrieres dins de l'estil de moda imperant en aquell moment, el Modernisme. El gran nombre de restauracions de vitralls que portaren a terme i la gran experiència que tenia Antoni Rigalt dins del camp dels vitralls farà que les obres executades, tant seguint l'estil antic com dins del nou moviment, sobresurtin per la seva gran qualitat tècnica i estilística. De l'obrador d'aquest taller van sorgir algunes de les obres en vidre més importants del modernisme català, com

¹² GIL FARRÉ, Núria.(2013), “ El taller de vitralls modernista Rigalt, Granell y Cia (1890-1931). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Barcelona.

les executades pel Palau de la Música Catalana, la Casa Lleó Morera a Barcelona o la Casa Navàs de Reus, totes obres de l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, entre moltes altres.

En els dissenys de les obres portades a terme per aquest taller van col·laborar grans artistes com Joaquim Mir o Apel·les Mestres. Els arquitectes contemporanis de més renom els encarregaven la fabricació dels vitralls per embellir les seves construccions. Van Treballar amb els arquitectes més importants del Modernisme i Noucentisme entre els que cal ressaltar a Lluís Domènech i Montaner, Enric Sagnier, August Font i Carreres, Rafael Masó.. entre altres.

Encara que la majoria de les obres sortides d'aquest taller eren encàrrecs per edificis de la ciutat de Barcelona, també van rebre comandes per a la resta de Catalunya, algunes per diferents llocs d'Espanya i fins i tot per a l'estranger, sobretot per a Sud-amèrica.

Els vitralls figuratius

En el vestíbul principal hi ha vuit vitralls figuratius (quatre figures femenines i quatre figures masculines) dintre d'unes obertures rematades amb arcs apuntats, a més d'un gran finestral amb la representació d'una escena. Aquests vuit vitralls es troben a l'alçada del pis principal i s'obren del passadís d'aquesta planta cap a l'entrada principal de l'edifici. Uns altres vitralls figuratius són els que decoren els finestrals de l'antic menjador que donen a la ronda de sant Pere i són visibles des de l'exterior. En aquests hi trobem nou imatges més (quatre figures femenines y cinc de masculines) (FIG.2). Estan fets en vidre bufat de diversos colors, acolorits amb esmalts, grisalles i groc d'argent. Els models de la majoria d'aquestes figures, en les quals es basa el vitraller per a la construcció dels vitralls sorgeixen d'un llibre alemany d'història de la moda que porta per títol *Zur Geschichte der Kostüme*, publicat a Munich el 1874.¹³ Aquesta publicació devia formar

¹³ *Zur Geschichte der Costüme; nach Zeichnungen von Wilh, Diez, C. Fröhlich, C. Haverlin, M. Heil and Muller, F. Rothbart, J. Watter* (1874). Diez [et al.] Colorierte Ausg. München, Braun & Schneider.

part de la biblioteca del vitraller Rigalt, ja que algunes altres il·lustracions que apareixen en aquest llibre també les utilitza com a patrons per a vitralls figuratius encara conservats.

Els models emprats són caràcters històrics que van des del segle XIII fins al segle XVII, que barrejats entre si fan l'efecte medievalitzant que necessitava l'espai per anar en concordança amb l'arquitectura i la decoració de la casa.

A banda d'aquestes figures que es basen en el llibre de moda alemany, també s'han trobat altres paral·lelismes amb obres pictòriques com el vitrall basat en un retrat de Felip II, realitzat per Tiziano el 1554 i que es conserva a la galeria Palatina del palau Pitti de Florència. Veiem que es tracta de la mateixa figura, tenen el mateix posat i similar vestuari i l'espasa en un costat. Va abillat per anar a la cort amb mitges de seda verdes, calces bollades i acoltellades i gipó amb mànigues també bollades i acoltellades.

L'altre paral·lelisme el trobem entre un vitrall de figuració femenina i un retrat del pintor Hans Holbein (1497?-1543) la pintura de Mary Wotton, Lady Guildford, de 1527. En aquest cas també hi ha una gran similitud en la posició de les dues figures: en el vestuari amb l'ampli escot, les mànigues amb plecs, el punys de punta, així com en la lligadura del cap. També totes dues porten un rosari a les mans, però la figura del vitrall no porta el llibre.

La claraboia

Una vidriera que ha perdurat fins a l'actualitat és la lluerneta que il·lumina el pati de l'escala d'honor que mor al pis principal (FIG.3). Està situada sobre un tambor on també hi ha diverses finestres que donen llum a l'escala. És una claraboia circular decorada amb un dibuix que es repeteix en cada un dels setze plafons triangulars que la componen. El disseny reproduïx un arc apuntat trilobulat, és a dir una arquitectura gòtica. El dibuix representa l'esquematzació de dues formes florals que recorden la flor de la magrana o de la carxofera, motiu molt comú en l'edat mitjana que, amb petites variacions, va ser emprat tant en teixits com en fons de retaules del segle XV. Aquestes flors van envoltades de fulles d'acant, planta herbàcia de fulles dentades, que és un motiu decoratiu emprat des de l'antiguitat, molt comú en el món clàssic i que perdura en l'art al llarg del temps com a element ornamental per excel·lència. Tècnicament és un vidre gravat i pintat

amb grisalles, groc d'argent i esmalts de tonalitats marronoses que recorden els dibuixos fets amb sanguina.

El vitrall narratiu

Una altra peça important és el gran vitrall narratiu que trobem embellint el vestíbul. El disseny es totalment diferent dels anteriors encara que comparteixen espai. És un vitrall historicista, amb una escena inspirada en el Renaixement, on predomina la pintura sobre vidre.(FIG.4) Aquest és un vitrall de grans dimensions amb la representació de l'escena del rei Felip VI de Valois assegut en el tro envoltat de juristes. Aquest vitrall és una adaptació de la il·lustració amb el mateix tema que surt publicat en el llibre “Le Costume Historique” d'Albert Racinet del 1888¹⁴ que per la seva part va extraure la imatge d'una miniatura il·luminada publicada a “les Chroniques de Froissart” obra del segle XIV. Les figures estan situades en una sala amb murs amb carreus i terra escacat. L'espai no està tancant sinó que hi ha dues obertures, una finestra i una gran porta per la qual es veu un paisatge i altra gent que marxa del lloc. Tant les línies del terra com les obertures ajuden a marcar la perspectiva i donar profunditat a la composició. En la part central hi ha assegut en un setial el rei Felip VI de Valois, sosté un ceptre en la seva mà dreta i va cobert amb una capa, i rep en audiència un seguit de personatges que es distribueixen al seu voltant que van abillats amb robes elegants.

CONCLUSIONS

Els palaus construïts per l'arquitecte Enric Sagnier, el 1891 per als germans Isidra i Alexandre Pons i Serra a l'arrencament de Passeig de Gràcia, amb un exterior monumental i un interior luxós, són el reflex d'una burgesia empoderada i enriquida que volia lluir el seu poder econòmic i social. En un estil historicista que aviat quedaria superat pel Modernisme que en aquells moments ja estava prenent forma i que esclataria just al tombar de segle.

¹⁴ RACINET, Albert “Le costume historiques” Volum IV. Paris Librairie de Firmin Didot et Cie., imprimeurs de l'Institut. 1876-1888.

Curriculum Vitae

Núria Gil Farré

Is PhD in Art History from the University of Barcelona 2013. She's specialized in the field of modernist stained glass windows with the thesis focused in the production of the stained glass firm Rigalt, Granell & Cia and also other works on different modernist firms. In 1999 she obtained the degree of Bachelor at the Department of Art History from the UB with the thesis focused in the architect Jerome F. Granell i Manresa. Active collaborating member of GRACMON. She has written many articles about Catalan Stained Glass Windows and taken part in many congresses